

UCHWAŁA

Dnia 11 września 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Bogumiła Ustjanicz (przewodniczący)

SSN Krzysztof Pietrzykowski (sprawozdawca)

SSN Agnieszka Piotrowska

Protokolant Bożena Kowalska

w sprawie z powództwa Banku P. S.A. z siedzibą w W.
przeciwko "G." sp. z o.o. z siedzibą w P.
o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 11 września 2013 r.,
zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Apelacyjny
postanowieniem z dnia 21 marca 2013 r.,

"Czy wykreślenie spółki akcyjnej - dłużnika powoda - na podstawie art. 477 § 1 k.s.h. z rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego w czasie trwania postępowania o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną, dokonanej przez tego dłużnika powoda z pozwanym, powoduje skutek w postaci wygaśnięcia wierzytelności powoda wobec dłużnika, a tym samym utratę przez powoda godnego ochrony interesu, stanowiącego jedną z przesłanek skargi paulińskiej (art. 527 i następne k.c.)?"

podjął uchwałę:

Wykreślenie z rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego spółki akcyjnej będącej dłużnikiem nie wyłącza ochrony jej wierzycieli na podstawie art. 527 i nast. k.c.

Uzasadnienie

Bank H. S.A. w K. domagał się uznania za bezskuteczne wobec niego dwóch umów: umowy zawartej w formie aktu notarialnego dnia 4 grudnia 2000 r., na mocy której Zakłady Mięsne P. S.A. z siedzibą w P. zawiązały spółkę z o.o. M. C. (obecnie G. spółka z o.o.) z siedzibą w P., zobowiązując się do pokrycia kapitału zakładowego w kwocie 100.000.000 zł aportem w postaci prawa użytkowania wieczystego nieruchomości położonej w P. przy ulicy G. i prawa własności położonych na niej budynków, oraz zawartej dnia 12 grudnia 2000 r. w formie aktu notarialnego umowy przeniesienia tych praw na spółkę M. C. na pokrycie kapitału zakładowego w zamian za objęcie przez P. S.A. wszystkich udziałów w spółce.

Sąd Okręgowy w P. wyrokiem z dnia 16 września 2010 r. oddalił powództwo. Ustalił, że przedmiotem ochrony była wierzytelność powoda wynikająca z udzielenia P. S.A. kredytu inwestycyjnego w kwocie 53.752.500 zł będącej równowartością 15.000.000 dolarów USA. W 2003 r., na skutek zaprzestania przez P. spłaty kredytu, Bank H. S.A. w dniu 23 września 2003 r. wystawił bankowy tytuł egzekucyjny na łączną kwotę 42.853.892,10 zł, następnie uzyskał klauzulę wykonalności i wszczął bezskuteczną egzekucję. W dniu 19 lipca 2001 r. P. S.A. zawarła z T.-T. I. spółką z o.o. umowę, na mocy której zostały sprzedane wszystkie udziały P. S.A. w spółce M. Postanowieniem z dnia 18 marca 2003 r. Sąd Rejonowy w P. otworzył postępowanie układowe wobec P. S.A. Postanowieniem z dnia 16 lutego 2005 r. Sąd Rejonowy w P. ogłosił upadłość P. S.A. z opcją likwidacji masy upadłości. W dniu 29 września 2007 r. nastąpił podział przez wydzielenie Banku H. S.A. polegający na przeniesieniu części majątku Banku w postaci zorganizowanej części przedsiębiorstwa na Bank P. S.A., który w piśmie z dnia 17 grudnia 2007 r. oświadczył, że wstępuje do procesu w miejsce poprzednika prawnego, w związku z nabyciem wierzytelności kredytowej wobec kredytobiorcy.

Sąd Okręgowy uznał, że w sprawie występuje wprawdzie pokrzywdzenie wierzyciela, ale nie można przyjąć, aby między zaskarżonymi czynnościami a tym pokrzywdzeniem istniał związek przyczynowy. Wskazał, że zaskarżone czynności miały miejsce w 2000 r., a upadłość P. S.A. została ogłoszona w 2005 r. W ocenie

Sądu nie wykazano też świadomości pokrzywdzenia oraz działania osoby trzeciej (pozwanego) w złej wierze.

Postanowieniem z dnia 24 lutego 2011 r. Sąd Apelacyjny uchylił wyrok Sądu Okręgowego w P. z dnia 16 września 2010 r. i umorzył postępowanie z udziałem Banku P. S.A. jako powoda. Na skutek skargi kasacyjnej powoda Sąd Najwyższy postanowieniem z dnia 25 kwietnia 2012 r., II CSK 356/11 uchylił postanowienie Sądu Apelacyjnego i sprawę przekazał Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania apelacyjnego. Uznał bowiem za dopuszczalne przyjęcie następstwa prawnego Banku P. S.A.

Podczas ponownego rozpoznawania sprawy Sąd Apelacyjny ustalił, że postanowieniem Sądu Rejonowego w P. z dnia 10 kwietnia 2012 r. wykreślono zakłady Mięsne P. S.A. z Krajowego Rejestru Sądowego na podstawie art. 477 § 1 k.s.h.

Sąd Apelacyjny powziął wątpliwość wyrażoną w zagadnieniu prawnym przedstawionym do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zagadnienie prawne nie było dotychczas przedmiotem wypowiedzi orzecznictwa ani piśmiennictwa. W piśmiennictwie sformułowano jedynie kilka dość ogólnych spostrzeżeń dotyczących istnienia wierzytelności jako przesłanki skargi pauliańskiej. Podkreśla się, że wierzytelność podlegająca ochronie na podstawie art. 527 i nast. k.c. musi istnieć i być zaskarżalna. Są to jedyne przesłanki dotyczące wierzytelności, które wynikają z natury rozważanej skargi. Wierzytelność powinna istnieć zarówno w chwili dokonywania czynności krzywdzącej, jak i w chwili wytoczenia powództwa, z wyjątkiem określonym w art. 530 k.c. Nie ma natomiast wyjątku od wymagania, by wierzytelność istniała w chwili wytoczenia powództwa albo co najmniej w chwili wyrokowania (art. 316 § 1 k.p.c.). Brak wierzytelności oznacza, że nie istnieje przedmiot ochrony, zatem powództwo jest bezzasadne i jako takie podlega oddaleniu.

W orzecznictwie i piśmiennictwie był natomiast rozważany wpływ wykreślenia handlowej spółki kapitałowej z rejestru na stosunki prawne pochodne wobec stosunku prawnego, w którym spółka jest dłużnikiem. Wypowiedzi w tym zakresie dotyczą głównie odpowiedzialności dłużnika hipotecznego (art. 94 ustawy z dnia 6

lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece, jedn. tekst: Dz.U. z 2013 r., poz. 707 ze zm.; dalej "u.k.w.h."), poręczyciela (art. 879 k.c.) i członków zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (art. 299 k.s.h.).

Sąd Najwyższy przyjął w wyroku z dnia 7 października 2008 r., III CSK 112/08 (nie publ.), że utrata bytu prawnego przez dłużnika osobistego i brak po jego stronie następstwa prawnego oznacza wygaśnięcie wierzytelności. Wskutek wygaśnięcia wierzytelności wygasają zabezpieczające ją hipoteki. Podobny pogląd został wypowiedziany w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 10 lutego 2012 r., II CSK 325/11 (nie publ.) w sprawie o zapłatę przeciwko dłużnikowi hipotecznemu, który powołał się na wykreślenie dłużnika osobistego z rejestru. Odmienne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 10 maja 2012 r., IV CSK 369/11 (nie publ.), według którego wierzytelność, w której dłużnikiem osobistym jest osoba prawna, nie wygasa z chwilą wykreślenia dłużnika z rejestru na skutek zakończenia postępowania upadłościowego, jeżeli charakter tej wierzytelności jest tego rodzaju, że możliwe jest jej zaspokojenie z substratu majątkowego pozostałego po osobie prawnej np. w razie złożenia odpowiednich kwot do depozytu sądowego, czy też z zabezpieczeń tej wierzytelności na przedmiotach majątkowych osób trzecich.

W wyroku z dnia 5 listopada 2008 r., I CSK 204/08 (Biul. SN 2009, nr 3, s. 9) Sąd Najwyższy w sprawie dotyczącej odpowiedzialności poręczyciela stwierdził, że z chwilą prawomocnego wykreślenia spółki z ograniczoną odpowiedzialnością na podstawie art. 272 k.s.h. z rejestru sądowego traci ona osobowość prawną, a tym samym zdolność prawną. Od tej chwili spółka ta nie może być podmiotem praw ani obowiązków, w tym wynikających ze stosunków zobowiązaniowych. Dlatego z chwilą prawomocnego wykreślenia spółki z rejestru sądowego przestają istnieć prawa i obowiązki przysługujące spółce wynikające ze stosunków zobowiązaniowych z udziałem tej spółki. Przyjęcie, że mimo wykreślenia spółki z ograniczoną odpowiedzialnością z rejestru sądowego istnieją zobowiązania tej spółki, podważa zasadę, że wykreślenie spółki z rejestru ma charakter konstytutywny. Natomiast w postanowieniu z dnia 20 września 2007 r., II CSK 240/07 (nie publ.) Sąd Najwyższy uznał, że nie zasługuje na aprobatę pogląd, iż wykreślenie spółki z rejestru prowadziłoby do zwolnienia jej z zobowiązań bez potrzeby zaspokojenia wierzycieli.

Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2006 r., II CSK 300/06 (nie publ.), z uwagi na utratę przez spółkę bytu prawnego, w związku z wykreśleniem jej z rejestru, należy uznać, że zachodzi szczególnie uzasadniony wypadek, usprawiedliwiający odstępstwo od zasady, że wierzyciel powołujący się na bezskuteczność egzekucji przeciwko spółce z ograniczoną odpowiedzialnością nie może pozwać członka zarządu tej spółki na podstawie art. 299 k.s.h. bez uprzedniego uzyskania tytułu egzekucyjnego przeciwko spółce, i pozwalający w drodze wyjątku na wykazanie istnienia wierzytelności wobec spółki w procesie przeciwko członkom jej zarządu.

W piśmiennictwie wyróżnia się dwa rodzaje przyczyn wygaśnięcia zobowiązania: z zaspokojeniem wierzyciela i bez zaspokojenia wierzyciela. Zobowiązanie wygasa z zaspokojeniem wierzyciela wskutek wykonania zobowiązania, spełnienia świadczenia w miejsce wypełnienia (*datio in solutum*), potrącenia, odnowienia i złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego. Zobowiązanie wygasa bez zaspokojenia wierzyciela w szczególności w wypadku zwolnienia z długu przez wierzyciela, rozwiązania albo wypowiedzenia stosunku prawnego, rozwiązania umowy przez sąd (klauzula *rebus sic stantibus*), połączenia w jednej osobie przymiotu dłużnika i wierzyciela (konfuzja), spełnienia się warunku rozwiązującego, nadejścia terminu końcowego (art. 116 § 2 k.c.) oraz wyjątkowo wskutek śmierci dłużnika albo wierzyciela. W piśmiennictwie nie wymienia się ustania osoby prawnej będącej dłużnikiem albo wierzycielem jako przyczyny wygaśnięcia zobowiązania. Jednakże, skoro ustanie osoby prawnej jest odpowiednikiem śmierci osoby fizycznej, powoduje ono z reguły wygaśnięcie zobowiązania, w którym wykreślona z rejestru osoba prawna jest dłużnikiem albo wierzycielem. W wypadku śmierci osoby fizycznej jej długi i wierzytelności przechodzą na spadkobierców (art. 922 § 1 k.c. - zasada sukcesji generalnej; art. 922 § 3 k.c.) albo na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami (art. 922 § 2 k.c.). Tylko wyjątkowo zobowiązanie wygasa wskutek śmierci jednej ze stron (np. art. 445 § 3, art. 747, 748 i 908 § 1 k.c.), a odpowiedzialność za długi należące do spadku może być ograniczona (art. 1012 oraz 1030 i nast. k.c.). Osoba prawna natomiast ustaje z reguły bez następstwa prawnego. Wykreślenie osoby prawnej z rejestru ma charakter konstytutywny. Osoba prawna traci swój byt prawny, a w konsekwencji

zdolność prawną, zaś przysługujące jej prawa i obowiązki z reguły wygasają. Jest przy tym dopuszczalne wykreślenie osoby prawnej z rejestru mimo istnienia jej długów względem innych podmiotów.

Długi osoby fizycznej nie wygasają zatem w następstwie jej śmierci, a spadkobierca może jedynie ograniczyć swoją odpowiedzialność w razie przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza. Przyjęcie, że długi spółki kapitałowej wygasają z chwilą ustania jej bytu prawnego, mogłoby oznaczać drastyczną różnicę w sytuacji prawnej obu rodzajów podmiotów prawa cywilnego. Mogłoby w szczególności naruszać sytuację prawną wierzycieli osoby prawnej, których prawa majątkowe zasługują na ochronę ze względu na sformułowaną w art. 64 Konstytucji RP zasadę ochrony własności.

Brak w polskim prawie przepisów o "dziedziczeniu" po osobach prawnych skłania do poszukiwania konstrukcji prawnych, które umożliwiłyby wyjaśnienie statusu prawnego długów wykreślonej z rejestru osoby prawnej lub - zwłaszcza - tzw. majątku polikwidacyjnego. W orzecznictwie Sądu Najwyższego zostały przedstawione koncepcje zobowiązania naturalnego bądź niezupełnego (postanowienie z dnia 10 maja 2012 r., IV CSK 369/11) oraz ustanowienia likwidatora w drodze analogii do przepisów o spółce kapitałowej w organizacji (uchwała z dnia 24 stycznia 2007 r., III CZP 143/06, OSNC 2007, nr 11, poz. 166). W piśmiennictwie sformułowano koncepcje następstwa prawnego wspólników, fikcji istnienia spółki w czasie niezbędnym do uzupełnienia likwidacji, prawa podmiotowego bez podmiotu (czyli prawa "bezpodmiotowego") oraz prawa podmiotowego przeszłego. Na uwagę zasługuje zwłaszcza ta ostatnia koncepcja. Podkreśla się, że wyróżnianie praw podmiotowych przeszłych i przyszłych (ekspektatyw) jest niejednokrotnie niezbędne, gdyż umożliwia unormowanie niektórych niezbyt częstych sytuacji. Wskazuje się także na liczne przykłady zastosowania konstrukcji praw przeszłych w przepisach prawnych i w orzecznictwie.

Przedstawione koncepcje mogą być przydatne do wyjaśnienia wpływu ustania osoby prawnej będącej dłużnikiem na odpowiedzialność dłużnika hipotecznego i poręczyciela. Nie ma natomiast potrzeby odwoływania się do nich przy rozstrzyganiu zagadnienia skutków prawnych wykreślenia spółki akcyjnej z rejestru w zakresie dochodzenia skargi pauliańskiej. W piśmiennictwie wskazuje się,

że realizacja żądania określonego w art. 527 i nast. k.c. prowadzi *ex lege* do powstania zobowiązania osoby trzeciej, która uzyskała korzyść majątkową wskutek czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli. Jest to zobowiązanie samodzielne. Jego powstanie łączy się z istnieniem wierzytelności po stronie wierzyciela, ale ta zależność nie jest ścisła. Wierzytelność niewątpliwie musi istnieć w chwili dokonywania czynności prawnej i w chwili wytoczenia powództwa. Jednocześnie brak jest takich regulacji prawnych, jak w art. 879 k.c. lub w art. 94 u.k.w.h., które określają powiązanie między dwoma stosunkami prawnymi. Brak jest zatem podstaw do przyjęcia, że skarga pauliańska ma charakter akcesoryjny do wierzytelności wobec dłużnika, zbliżony do odpowiedzialności poręczyciela czy dłużnika hipotetycznego. Celem skargi pauliańskiej nie jest zabezpieczenie konkretnej wierzytelności, lecz wprowadzenie regulacji chroniącej wierzycieli przed nieuczciwym zachowaniem dłużnika. Osiągnięcie tego celu byłoby wątpliwe w razie przyjęcia, że żądanie określone w art. 527 i nast. k.c. wygasa z chwilą wykreślenia będącej dłużnikiem spółki akcyjnej z rejestru. Postępowanie upadłościowe lub likwidacyjne nie daje gwarancji, że wszyscy wierzyciele spółki zostaną ujawnieni, zaś nawet brak zaspokojenia wszystkich wierzycieli nie wyklucza wykreślenia spółki. Pod tymi względami skarga pauliańska bardziej przypomina odpowiedzialność członków zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (art. 299 k.s.h.). W orzecznictwie i piśmiennictwie nie wskazuje się zaś wykreślenia takiej spółki z rejestru jako okoliczności wyłączającej odpowiedzialność (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2006 r., II CSK 300/06).

Z przedstawionych powodów Sąd Najwyższy rozstrzygnął zagadnienie prawne, jak w uchwale.